

ACTA MVSEI APVLENSIS

APULUM LVII

series *ARCHAEOLOGICA ET ANTHROPOLOGICA*

Fondator

ION BERCIU

Editor

GABRIEL TIBERIU RUSTOIU

Colegiul editorial

RADU ARDEVAN - Universitatea „Babeş-Bolyai”, Cluj-Napoca

NIKOLAUS BOROFFKA - Deutsches Archäologisches Institut, Berlin

CHRISTOPHER F. E. PARE - Universitatea „Johannes Gutenberg”, Mainz

ZENO KARL PINTER - Universitatea „Lucian Blaga”, Sibiu

MARIUS PORUMB - Institutul de Arheologie și Istoria Artei, Cluj-Napoca

VOLKER WOLLMANN - Obrigheim

Colegiul de redacție

HORIA CIUGUDEAN – redactor șef

RADU OTA - secretar de redacție

CRISTINEL FÂNTÂNEANU - secretar de redacție

ADINA BOGDAN - membru

GEORGE BOUNEGRU – membru

GABRIEL BĂLAN – membru

CRISTIAN TITUS FLORESCU – membru

RADU CIOBANU - membru

Adresa de corespondență:

MUZEUL NAȚIONAL AL UNIRII

510010 ALBA IULIA

Str. Mihai Viteazul, 12-14

Tel. 0258/813300

Correspondence address:

NATIONAL MUSEUM OF UNION

RO – 510010 ALBA IULIA

Mihai Viteazul St., 12-14

Tel. (+40) (258) 813300

revista.apulum@yahoo.com

www.mnuai.ro; www.muzeuluniriialba.ro; www.anuarulapulum.ro

© 2020 MUZEUL NAȚIONAL AL UNIRII, ALBA IULIA

ISSN – 1013-428X

ISSN – 2247 – 8701

ISSN-L – 2247 – 8701

ACTA MVSEI APVLENSIS

APVLVM

LVII

series *ARCHAEOLOGICA ET ANTHROPOLOGICA*

ALBA IULIA

MMXX

Tehnoredactare: RADU OTA

Traducerea și verificarea textelor în limba engleză: ADINA BOGDAN

Textele nepublicate nu se restituie.

SUMAR

CONTENTS – SOMMAIRE – INHALT

STUDII ȘI ARTICOLE – STUDIES AND ARTICLES

SABIN ADRIAN LUCA, GABRIEL TIBERIU RUSTOIU, FLORENTIN PERIANU, SERGIU CHIDEȘA, TIBERIU BOGDAN SAVA, DORU PĂCEȘILĂ, OANA GAZA, IULIANA STANCIU, GABRIELA SAVA, BIANCA ȘTEFAN, Săpătura sistematică din anul 2019 în situl arheologic de la Tărtăria - <i>Gura Luncii</i> (jud. Alba, România). Datarea radiocarbon a stratigrafiei zonei de nord-vest <i>The systematic excavation of 2019 in the archaeological site from Tărtăria – Gura Luncii (Alba county, Romania). Radiocarbon dating of the north-west stratigraphy.....</i>	1
DAN GEORGE ANGHEL, ILIE LASCU, CLAUDIU TĂNĂSELIA, Tehnici de manufacturare a ceramicii culturii Wietenberg din situl de la Băcăinți – <i>Obreje</i> (jud. Alba) <i>Manufacture techniques of Wietenberg pottery from Băcăinți - Obreje (Alba County).....</i>	45
GABRIEL BALTEȘ, Simboluri cu conotație magico-religioasă, incizate pe vase ceramice descoperite în necropola scitică de la Sâncrai (jud. Alba) <i>Magical-religious symbols incised on ceramic vessels discovered in the Scythian necropolis from Sâncrai (Alba County).....</i>	79
AUREL RUSTOIU, MARIANA EGRI, MATTHEW M. McCARTY, GABRIEL TIBERIU RUSTOIU, ANDREEA DRĂGAN, ERIN POWERS, ANDREI GEORGESCU, ADRIAN CĂTĂLIN CĂSĂLEAN, ALEX TURNER, ALEXANDRU POPA, The role of Iron Age settlements at Oarda – Bulza in the agricultural exploitation of the Middle Mureș Valley <i>Rolul așezărilor din epoca fierului de la Oarda – Bulza în exploatarea agricolă a Văii mijlocii a Mureșului.....</i>	93
HORIA CIUGUDEAN, PETER THOMAS, Mining archaeology in Transylvania: the Bucium – Zlatna project <i>Arheologie minieră în Transilvania: proiectul Bucium – Zlatna...</i>	113

RADU OTA, VIORICA RUSU-BOLINDEȚ, DAN GEORGE ANGHEL, Reconstituire istorico-arheologică: săpăturile preventive efectuate în anul 1962 la Palatul Guvernatorului consular al Daciei romane de la Apulum <i>Historical and archaeological reconstruction: rescue excavations carried out in the Roman Dacia consular Governor's Palace at Apulum, in 1962.....</i>	149
MONICA GUI, ANCA TIMOFAN, DAN DANA, DAN GEORGE ANGHEL, CĂLIN ȘUTEU, An inscribed breastplate from Apulum depicting Victoria <i>O garnitură de armură cu inscripție descoperită la Apulum reprezentând-o pe Victoria.....</i>	217
OVIDIU-MAXIM OARGĂ, ADRIAN COSMIN BOLOG, O nouă serie de emisiuni monetare descoperite în urma cercetărilor arheologice preventive în necropola romană de pe „Dealul Furcilor - Podei” (2008-2016) <i>A new series of monetary emissions discovered following rescue archaeological researches in the Roman necropolis from "Dealul Furcilor – Podei" (2008-2016).....</i>	255
RADU OTA, OVIDIU-MAXIM OARGĂ, Două altare votive închinat lui Iupiter descoperite la Apulum <i>Two votive altars dedicated to Jupiter discovered at Apulum.....</i>	295
RADU OTA, O locuință din epoca post-romană descoperită la Apulum <i>A post-roman dwelling found at Apulum.....</i>	307

RESTAURARE – CONSERVARE – INVESTIGAȚII

RESTORATION – CONSERVATION – INVESTIGATIONS

SORIN ȘERBAN, Metode de prelevare și prelucrare a unor vase ceramice scitice descoperite în necropola de la Sâncraia (jud. Alba) <i>Methods of sampling and processing some scythian ceramic vessels found in the necropolis of Sâncraia (Alba County).....</i>	317
--	-----

VARIA

MARIUS-MIHAI CIUTĂ, Despre colecții și colecționari. Un caz atipic (I). <i>About collections and collectors. An atypical case (I).....</i>	329
---	-----

RECENZII ȘI NOTE DE LECTURĂ

REVIEWS AND READER'S NOTES

RADU OTA, Constantin C. Petolescu, <i>Formarea poporului român și a limbii române</i> , Ed. Enciclopedică, București, 2019, 149 pag, 2 hărți.....	363
GEORGE BOUNEGRU, Sorin Nemeti, <i>MITOGRAFII. Inventar parțial al ezoterismelor românești</i> , Ed. Mega, Cluj-Napoca, 2019, 156 pag.....	367
RADU OTA, Adrian Andrei Rusu, <i>Dicționar de castelologie</i> , Ed. Mega, Cluj-Napoca, 2020, 320 pag, 253 imagini și figuri alb-negru și color.....	369

COMEMORĂRI

COMMEMORATIONS

AUREL RUSTOIU, Un destin de arheolog. Alexandru Szentmiklosi (1971-2019).....	371
Lista autorilor.....	387

SIMBOLURI CU CONOTAȚIE MAGICO - RELIGIOASĂ, INCIZATE PE VASE CERAMICE DESCOPERITE ÎN NECROPOLA SCITICĂ DE LA SÂNCRAI (JUD. ALBA)

Gabriel BALTEȘ*
Muzeul Național al Unirii Alba Iulia

Cuvinte cheie: prima epocă a fierului, necropolă scitică, ceramică lucrată cu mâna, incizii cu conotație magico-religioasă, *tamga*.

Keywords: the first Iron Age, Scythian necropolis, handmade pottery, incisions with magical-ritual connotations, *tamga*.

Necropola de la Sâncrai a fost cercetată în campania din anul 2016, fiind identificată pe culoarul autostrăzii Sebeș - Turda, Lotul 2, în dreptul localității Sâncrai, în punctul numit de către localnici *Dâlma lui Candin/Darvas*¹ (**Fig. 1**). Administrativ, localitatea Sâncrai se află situată în nord-nord-estul județului Alba, pe malul râului Mureș.

Acest spațiu, situat pe meandrul Mureșului, este bine cunoscut în literatura arheologică prin descoperiri aparținând diferitelor epoci istorice printre care se regăsesc și cele ale fierului, respectiv Hallstatt și La Tène, în punctele localizate la Aiud², Gâmbaș³ și Ciumbrud⁴. Laturile de est, sud și sud-vest ale terasei de la Sâncrai sunt relativ plate, terenul urmând să se ridice în altitudine într-o formă de relief înaltă de deal, înspre est. Treimea dinspre nord-vest și vest a acestei terase este o pantă lină ce oferă o vizibilitate bună dinspre actuala vatră a satului Sâncrai, ce se află situat pe prima terasă a râului Mureș, pe partea stângă⁵.

* Doctorand al Universității ”1 Decembrie 1918” Alba Iulia.

¹ Rustoiu *et alii* 2016.

² Vulpe 1984, p. 36-63.

³ Roska 1937, p. 178-180.

⁴ Ferenczi 1965, p. 78-79, fig. 1.

⁵ Balteș 2019, p. 5.

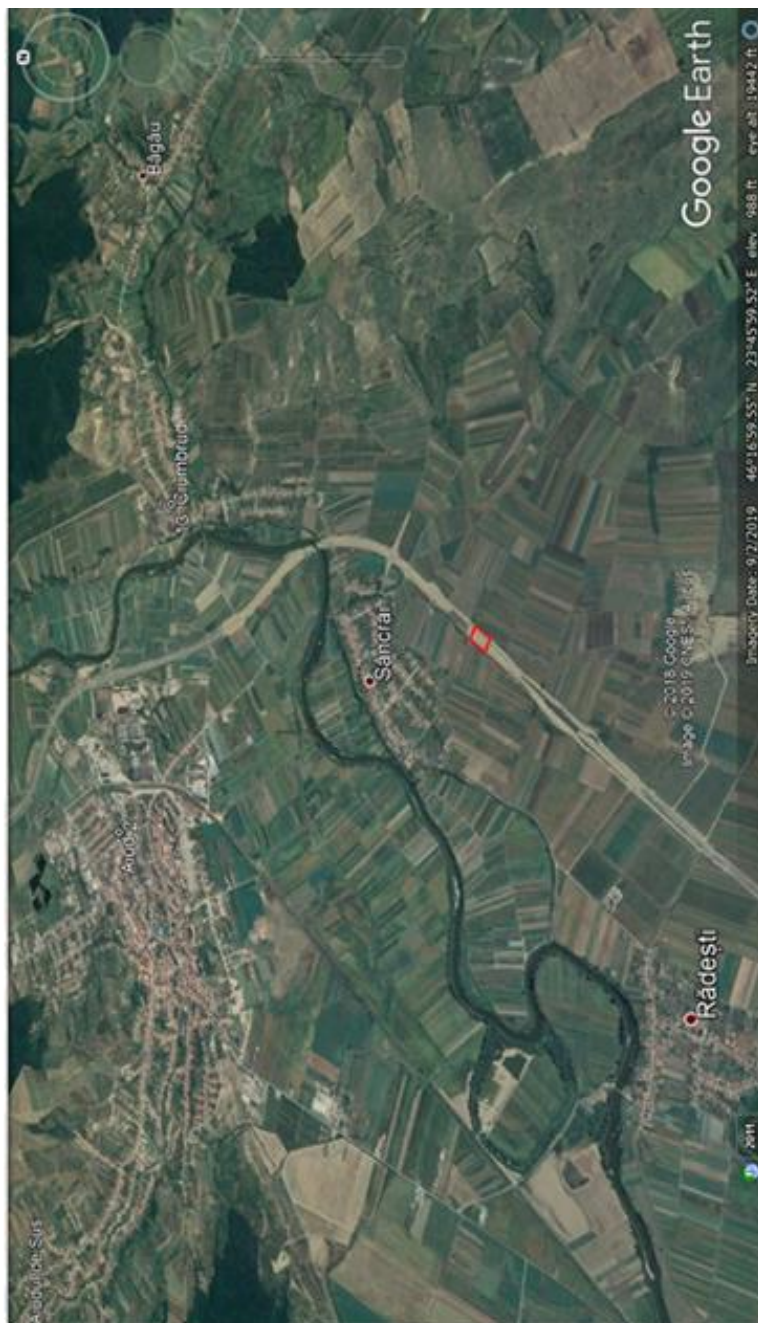

Fig. 1. Captură google earth cu marcarea necropolei de epoca fierului de la Sâncria (jud. Alba), localizată pe culoarul Autostrăzii Sebeș – Turda, lotul 2.

Rezultatele obținute în urma cercetării au scos la iveală faptul că acest spațiu a fost ocupat de o necropolă plană birituală, aparținând primei epoci a fierului, respectiv Hallstatt-ului târziu, în care au fost descoperite 95 morminte aparținând orizontului cultural scitic, dar și 8 morminte aparținând orizontului cultural celtic, respectiv celei de a doua vârstă a fierului, La Tène. Pentru mormintele scitice descoperite în această necropolă este de precizat faptul că s-a identificat practicarea ambelor rituri funerare, atât inhumația cât și incinerarea. Această problemă în care spațiul funerar aparținând populației scitice este ocupat de ambele practici funerare, inhumație și incinerare, pe teritoriul Transilvaniei este cunoscută doar în cazul necropolei de la Băița⁶, care este considerată ca fiind cea mai târzie, începând cândva la finalul sec. VI – începutul sec. V a.Chr., și încheindu-se pe la mijlocul sec. V a.Chr.; aceasta aparține perioadei clasice a orizontului scitic nord-pontic⁷.

Data fiind suprafața extinsă supusă cercetării arheologice din anul 2016, au fost surprinse limitele necropolei pe laturile de nord și de sud, date de culoarul exproprierii pe direcția Alba Iulia – Turda. În anul 2020, în urma unei solicitări a antreprenorului, s-a propus cercetarea unei exproprieri suplimentare de 1.320 m² pe latura de est a culoarului autostrăzii, acolo unde urmau a se realiza unele lucrări specifice de drenare și stabilizare a taluzului. Cercetările arheologice efectuate cu această ocazie au dus la identificarea limitei de est a necropolei. În acest perimetru, care se dezvoltă spre interiorul plat al terasei, nu au mai fost descoperite complexe funerare, ceea ce ne indică faptul că cimitirul nu se extinde în această zonă relativ plată. Astfel, limitele necropolei au fost surprinse pe trei laturi, mai puțin pe latura de vest, aceea care se dezvoltă pe planul înclinat al terasei, spre vatra satului Sâncrai, acolo unde presupunem că s-ar putea extinde spațiul ocupat de complexe funerare aparținând atât orizontului scitic cât și celui celtic, deoarece mormintele au fost identificate până în apropierea profilului de vest al limitei de expropriere.

În urma celor două campanii de cercetare, s-a constatat că aria funerară ocupată de necropolă are o suprafață de cca. 12.000 m², în care mormintele aparținând orizontului scitic ocupă un spațiu relativ grupat, nefiind identificate morminte care să fie amplasate izolat⁸.

Artefactele care fac subiectul acestui studiu, se încadrează în categoria ”ceramică” a inventarului funerar, mai exact cești cu toarta supraînălțată. Această formă de vas apare frecvent în majoritatea mormintelor cercetate la Sâncrai. Deseori au fost identificate două sau mai multe exemplare în același mormânt, poziționate fie în apropierea vasului bitronconic sau a străchinii, fie în

⁶ Vasiliev 1976, p. 51.

⁷ *Ibidem*, p. 75-76.

⁸ Planul necropolei se află în stadiu de prelucrare, cimitirul din prima epocă a fierului de la Sâncrai fiind subiectul tezei de doctorat.

interiorul acestora, fiind localizate pe resturile scheletice ale defunctului sau la capul acestuia.

Ceramica reprezintă categoria de inventar cel mai des întâlnită în mormintele cercetate în necropola de la Sâncrai. În tot mediul cultural scitic din Transilvania, dar și din spațiul nord-Pontic sau cel Panonic, acest tip de artefact constituie categoria predominantă descoperită în morminte⁹.

În mormintele scitice cercetate în necropola de la Sâncrai s-au identificat aceleași forme și tipuri de vase ceramice care s-au semnalat și în descoperirile din necropolele cercetate pe teritoriul Transilvaniei (Ciurbrud, Aiud, Teiuș, Fântânele, Blaj, Cipău, Cristești etc.)¹⁰. Cel mai des, de regulă, se regăsește asocierea a trei forme caracteristice de vase ceramice, respectiv vasul bitronconic de dimensiuni mari, strachina cu buza invazată (mai rar cazul cu buza evazată) și ceașca cu toarta supraînălțată¹¹.

În momentul procesului de restaurare a materialului arheologic provenit din inventarele mormintelor de la Sâncrai¹², au fost identificate trei cești cu toarta supraînălțată care prezentau unele semne incizate pe fundul drept. Aceste cești proveneau din mormintele *M.76*, unde s-a descoperit un exemplar, și *M.85*, unde au fost identificate două exemplare.

În mormântul *M.76*, inventarul funerar constă dintr-un vas bitronconic ornat cu patru butoni amplasați sub diametrul maxim, orientați în jos; o strachină cu buza invazată ornată cu patru proeminente situate pe diametrul maxim; o ceașcă cu toarta simplă supraînălțată și un cuțitaș din fier. Ceașca este de culoare galben-portocalie, cu carena tronconică ușor arcuită spre fund, realizată prin modelare cu mâna, dintr-o pastă cu liant grosier și ardere slabă, având dimensiunile: Ît. = 8,5 cm, Îc. = 6 cm, Dg. = 10,5 cm, Df. = 6,5 cm. A fost descoperită pe partea stângă a scheletului, poziționată între oasele piciorului și marginea gropii. Pe fundul ceștii a fost incizat semnul crucii cu brațe egale (**Fig. 2**).

Fig. 2. Ceașca provenită din *M.76*.

⁹ Vasiliev 1980, p. 61-62.

¹⁰ Ferenczi 1967, p. 19; Crișan 1969, p. 30-60.

¹¹ Marinescu 2010, p. 17.

¹² Restaurarea materialului a fost efectuată de colegii D. Anghel, S. Șerban și V. Deleanu, iar desenele artefactelor de colegul C. Adam (MNUAI), cărora le mulțumesc pentru colaborare.

Mormântul s-a conturat la adâncimea de 0,70 m de la nivelul de călcare actual, având formă rectangulară cu colțurile rotunjite, cu pereții și baza drepte. Adâncimea complexului funerar este una relativ mare, până la -1,29 m, iar dimensiunile de 1,75 x 0,60 m; baza lui nu atinge stratul de balastru. Este un mormânt de inhumație în care, la conturare, s-a surprins pe jumătatea de vest a gropii un nivel de arsură de cca. 10 cm grosime. Mormântul este orientat pe direcția vest-est, cu capul îndreptat spre vest.

Scheletul se află în poziție anatomică, însă lipsesc mai multe oase ale coastelor, coloana vertebrală, oasele antebrățelor, cele ale bazinului, oasele palmelor și ale labei picioarelor. Defunctul a fost așezat pe spate, cu brațele întinse pe lângă corp (**Fig. 3**).

Mormântul aparține unui infant de sex feminin, având depusă o ofrandă de carne provenită de la o oaie¹³.

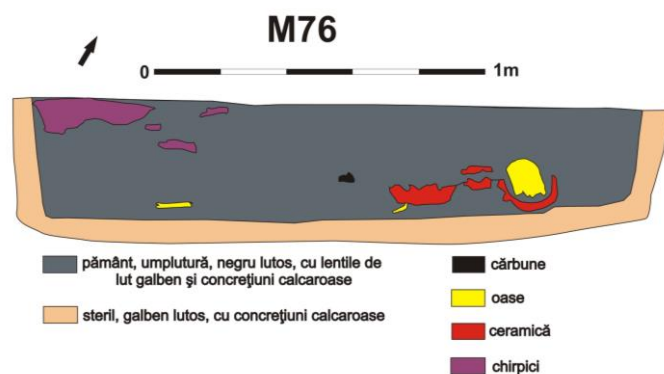

Fig. 3. Imagine digitizată a mormântului M.76 – profil.

În cazul mormântului *M.85*, inventarul funerar constă dintr-un vas bitronconic, ornat cu patru butoni amplasați sub diametrul maxim, orientați în jos; un urciur de dimensiuni mici, de culoare galben-portocalie, de formă globulară; trei cești cu toarta simplă supraînălțată; patru mărgelă din sticlă, de culoare verzuie, bitronconice; un cuțit cu lama curbată, din fier. Cea dintâi ceașcă este de culoare galben-portocalie, cu carena tronconică, ușor arcuită spre fund, realizată prin modelare cu mâna, dintr-o pastă cu liant semifin și ardere destul de bună, având dimensiunile de: $\hat{I}t.$ = 9,2 cm, $\hat{I}c.$ = 5,8 cm; $Dg.$ = 11,5 cm, $Df.$ = 6,8 cm. Pe fundul acestei cești a fost incizat semnul zvasticii (**Fig. 4**).

Cea de a doua ceașcă este de culoare galben-portocalie, cu carena tronconică, ușor arcuită spre fund, realizată prin modelare cu mâna, dintr-o pastă

¹³ Gal 2018, nepublicat.

cu liant semifin și ardere destul de bună, având dimensiunile de: $\hat{I}t.$ = 7,8 cm, $\hat{I}c.$ = 5,2 cm; Dg. = 12 cm, Df. = 5,6 cm. Pe această ceașcă a fost incizat un semn reprezentat prin trei linii verticale paralele, plasate perpendicular pe o linie orizontală (**Fig. 5**).

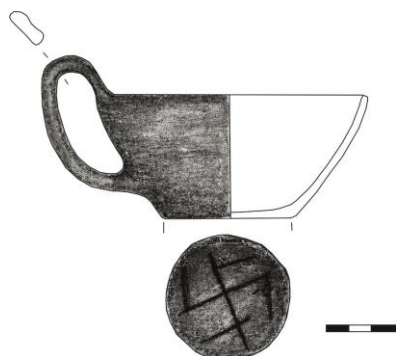

Fig. 4. Ceașcă provenită din M.85.

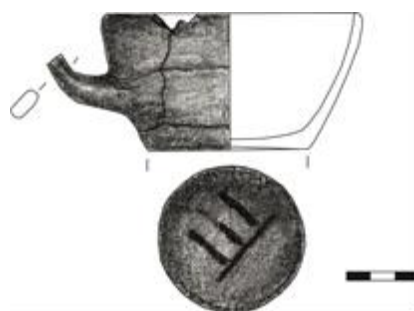

Fig. 5. Ceașcă provenită din M.85.

Mormântul s-a conturat la adâncimea de 0,60 m de la nivelul de călcare actual, având forma rectangulară, cu colțurile rotunjite, pereții și baza drepte. Adâncimea mormântului este una relativ mare, până la -1,25 m, iar dimensiunile de 2,10 x 1,27 m; baza lui nu atinge stratul de balastru. Este un mormânt de înmormântare; scheletul uman este deranjat de o intervenție ulterioară; în urma unui ritual scheletul a fost dezmembrat și oasele reșezate împreună cu ceștile și ulciorul în jurul vasului bitronconic (**Fig. 6**).

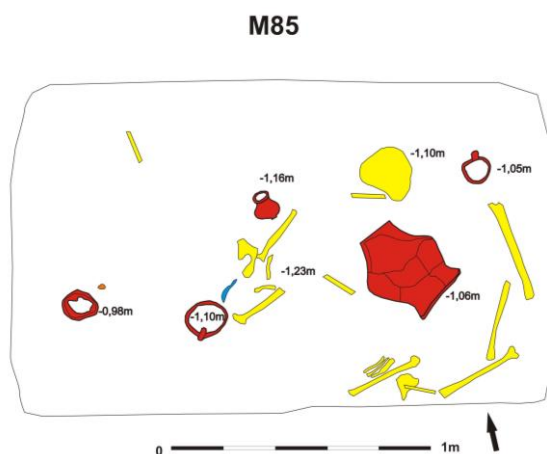

Fig. 6. Imagine digitizată a mormântului M.85.

Mormântul este orientat pe direcția NV-SE. Scheletul se află dezarticulat în urma reînhumării. S-au păstrat doar oasele lungi și craniul. Acesta aparține unui individ matur de sex feminin¹⁴.

Toate cele trei cești descoperite în cele două morminte sunt de formă tronconică, cu toarta supraînălțată, de tipul C1a¹⁵. Această variantă este una comună pentru întreaga epocă Hallstattiană, răspândită în diferite medii cultural-etnice¹⁶ și predominantă în tot intervalul de timp al existenței enclavei scitice pe teritoriul Transilvaniei¹⁷. Referitor la semnele incizate cu aspect magico-religios pe diferite vase ceramice aparținând orizontului cultural scitic, acestea nu au constituit un subiect care să fie acoperit de analiza științifică referitoare la spațiul intracarpatic. Acest gol se explică și prin faptul că până în acest moment, din cercetările efectuate sau din descoperirile izolate făcute în spațiul intracarpatic, nu au fost identificate exemplare de vase ceramice care să poarte astfel de semne, simboluri incizate, cu conotație magico-religioasă. Excepția o reprezintă o ceașcă cu toarta supraînălțată descoperită la Cipău, și atribuită „cimitirului de urne”¹⁸. Aici au fost descoperite artefacte provenite din descoperiri întâmplătoare și morminte de înhumăție, puse în legătură cu originea cimeriană sau scitică a acestora. Ceașca amintită provine din cel de al patrulea complex și prezintă pe fundul drept, incizată, o cruce cu brațele egale. Din acest complex mai face parte o ulcică de lut care are o formă bitronconică, cu patru proeminente aflate sub buza vasului¹⁹.

Ceașca este identificată de către autor în grupa *D* (**Fig. 7**), atribuită populației scitice, avându-se în vedere faptul că la Cipău au fost descoperite complexe aparținând mai multor epoci. În ce privește datarea acestor descoperiri, ele sunt amplasate în jurul sec.V a.Chr., limitare care este oarecum impusă de tipologia celor două pumnale akinakes²⁰ descoperite aici.

Fig. 7. Complex IV, Cipău (după Vlassa 1961).

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ Ferenczi 1965, p. 92, fig. 9/3-6; Vasiliev 1980, p. 68, pl. 8/5.

¹⁶ Vulpe 1967, p. 44; Gumă 1993, p. 180-242; Laszló 1994, p. 82-84; Ciugudean 1997, p. 25; Gogâltan, Nagy 2012, p. 115; Ailincăi 2013, p. 66-69.

¹⁷ Crișan 1969, p. 43-47; Vulpe 1967, p. 47.

¹⁸ Vlassa 1961, p. 22.

¹⁹ *Ibidem*, p. 23, fig. 4/1.

²⁰ *Ibidem*, p. 42-43.

S-a observat că semnele incizate pe fundul ceștilor s-au executat înainte de ardere, cu ajutorul unui obiect subțire și ascuțit. Aceasta denotă faptul că ceștile au fost modelate cu un scop precis, destinația lor fiind legată de efectuarea unor practici rituale.

Aceste tipuri de semne incizate pe diferite vase ceramice aparținând orizontului cultural scitic pot avea o conotație cu aspect magico-religios.

Așa cum spune R. Vulcănescu, peste fondul mitologic autohton se suprapun unele influențe scitice, ce se remarcă uneori în cultul Soarelui, al Marii Zeițe, al celor doi Acolii Divini, al Leului, al Șarpelui, precum și în sacrificii animale sau umane²¹.

Cultul Soarelui și cel al Naturii se regăsesc și la purtătorii grupului cultural Basarabi, prin reprezentări geometrificate, printre care cele mai răspândite sunt triunghiul și diverse variante ale crucii cu brațele egale²². Zvastica este simbolul cel mai des întâlnit, interpretat în mod ancestral ca succesiune a anotimpurilor, rotația soarelui, vârtelniță²³.

Aceste tipuri de semne și simboluri sunt binecunoscute încă din neolitic, unele dintre ele, fiind la început chiar considerate simboluri religioase budiste. Originea acestora poate fi una asiatică, pătrunderea lor în spațiul european fiind pe filiera vechilor populații indoeuropene venite din acest areal geografic. În ce privește identificarea lor în mediul scitic, ar trebui să se țină cont de originea iranică a populației scitice, și de relațiile scito-sarmatice cu lumea din valea Hindusului. Aici își au originea cele mai vechi semne de acest tip - *tamgale*, care pătrund oarecum și în lumea geto-dacică o dată cu contactul acestora cu sarmații²⁴. Bineînțeles, venirea sciților în spațiul intracarpatic se întâmplă cu mult mai devreme de contactul dacilor cu sarmații (sec. II-III p.Chr.). Nu ne propunem o discuție pe marginea acestor fapte ce s-au întâmplat într-o perioadă când pe teritoriul intracarpatic nu mai putem vorbi de urme care să exprime existența scitică. Totuși, legătura acestor simboluri cu caracter magico-religios o putem face prin tipul culturii spirituale exercitate de populația scitică.

Astfel moștenirea culturală a sarmaților trebuie urmărită la populațiile de stepă dintre Volga și Urali, care reprezintă o sinteză a civilizațiilor pontice și scitice. Originea acestor simboluri ar trebui căutată în mediul scitic, o civilizație de stepă, care a influențat cultura sarmată²⁵.

Paralele între semnele incizate pe vasele ceramice lucrate manual pot fi găsite la finalul epocii bronzului și începutul primei vârste a fierului în zona de stepă nord-pontică. Pe ceramica lucrată manual din a doua jumătate a mileniului

²¹ Vulcănescu 1987, p. 105.

²² Kashuba, Levițki 2010, p. 379.

²³ Dunăre 1979, p. 78-79/fig. 9, 10; p. 112-113/fig. 1.

²⁴ Bichir 1984, p. 199-200.

²⁵ Muscalu 2015, p. 55-56; Bărcă 2018, p. 43-44.

II a.Chr. aparținând culturii Srubnaja din stepa nord-pontică, au fost descoperite semne incizate geometrice sau în formă de svastică ori crucea cu brațele egale. Aceste semne s-au identificat și la populațiile scitice din Câmpia Ungară, mai exact în mormintele din Kurganul I de la Mlaja Belozerka, în cadrul grupului Alfod (Tiszalök, Tápiószele, Tiszavasvári - Csárdapart, Nyiregyháza - Közvágohid, Hatvan - Boldog) și grupul cultural Szentes - Vekerzug²⁶. Se consideră că în cadrul culturii Srubnaja aceste semne aveau un sens simbolic, determinat de cult și lumea credințelor. Cu toate că există un interval de timp semnificativ între purtătorii culturii Srubnaja și orizontul scitic de la nordul Mării Negre, se consideră că fondul culturii Srubnaja a reprezentat un suport la crearea culturii scitice din stepa nord-pontică. Astfel se presupune că ceramica și credințele locale de la finalul epocii bronzului au reprezentat izvoarele svasticii și ale crucii cu brațele egale descoperite pe ceramica scitică lucrată cu mâna din spațiul nord-pontic, similară și cu ceramica descoperită începând cu sec. VI a.Chr. în Câmpia Panoniei²⁷. Se pare că aceste simboluri s-au păstrat în cultura locală de la finalul primei epoci a fierului, fiind folosite atunci când primele grupuri de celți au pătruns în bazinul de est al Carpaților. În perioada timpurie a celei de a doua epoci a fierului, în repertoriul decorativ al ceramicii se regăsește un număr mare de motive geometrice precum carouri, svastica sau crucea cu brațele egale etc., simboluri a căror transformare se manifestă în funcție de nevoile și viziunea culturală și socială a elitelor²⁸.

Legat de interpretarea acestor simboluri, părerile sunt diferite. De cele mai multe ori se consideră că cele incizate pe fundul vaselor reprezentând svastica și crucea cu brațele egale sunt în legătură cu lumea credințelor, reprezentând soarele, cu un cult al focului și al fumului mistic²⁹. În ce privește cel de al treilea semn reprezentat prin trei linii verticale paralele, plasate perpendicular pe o linie orizontală, interpretarea lui poate fi oarecum legată de marca unor elite³⁰. Semnele incizate pe corpul vaselor ceramice apar pe parcursul sec. II p.Chr. în lumea dacică, când sub influența sarmaților pătrund unele elemente de cult, printre care se numără și aplicarea pe vasele ceramice a unor semne de tip *tamga*³¹. Aceste *tamgale* sunt considerate simboluri abstracte (**Fig. 8**) ce au fost aplicate pe diferite categorii de obiecte precum lespezi de piatră, sculpturi, produse meșteșugărești provenite de la anumite ateliere sau proprietari³². Semnificația acestor simboluri este pusă pe seama apartenenței

²⁶ Kemenczei 2009, p. 105-106.

²⁷ *Ibidem*, p. 107.

²⁸ Rustoiu 2018, p. 126-127.

²⁹ Muscalu 2015, p. 40.

³⁰ Smagulov, Yatsenko 2019, p. 159-170.

³¹ Vaday 1989, p. 125-126.

³² Beldiman 1990, p. 141-142.

sociale, de clan sau politice a individului, marcării unei proprietăți sau pe cea a credințelor magico-religioase³³, fiind considerate monograme ale zeilor Apollo, Helios sau Dionysos³⁴. Ulterior sunt prezentate ca fiind monograme sau însemne pre-heraldice ale unor diverși dinasți sau conducători sarmați³⁵. Cercetătorii maghiari consideră că este important de urmărit moștenirea culturală cu care vin sarmații iazygi din Eurasia. Semnele *tamga* sunt prezente pe întreg spațiul nord-ponctic, mai puțin în zona cuprinsă între Dunăre și Mureș³⁶.

La populația sarmatică, de multe ori vasele ce poartă semne incizate reprezentând svastica și crucea cu brațele egale, sunt de tip afumători sau vase rectangulare descoperite în morminte de femei considerate preotese, și puse pe seama ritualurilor efectuate de acestea legate de cultul soarelui și al fecundității³⁷.

Cele trei cești descoperite în cele două morminte de la Sâncrai aparțin de asemenea unor femei, chiar dacă una dintre ele este infant. Dacă se acceptă ideea că fondul cultural scitic se regăsește la formele de cult ale populației sarmatice, amândouă popoarele fiind de origine iranică, atunci putem spune că cele două morminte cercetate la Sâncrai, a căror aparținători sunt femei, prin obiectele de inventar funerar în care se regăsesc și ceștile cu simbolurile incizate ale svasticii și crucii cu brațele egale, ocupau un rol important în comunitatea din care făceau parte. Probabil, așa cum am relatat mai sus, ele se ocupau de efectuarea unor activități ce țin de simbolistica solară sau ritualuri cu rol apotropaic. Totuși relația celor două femei în cadrul comunității nu o putem preciza, mormintele lor fiind plasate la o oarecare distanță unul față de celălalt.

Nu același lucru îl putem spune despre situația de la Cipău. Pentru ceașca descoperită aici, în lipsa unui context arheologic în care este prezentată doar relația complexului IV cu "cimitirul de urne"³⁸, și în lipsa unor analize efectuate pe resturi osteologice, nu se poate preciza cu certitudine dacă aparținătorul era de sex masculin sau feminin. Mai mult, ceașca este doar menționată în *Repertorium* de către M. Roska³⁹.

În perspectiva oferită de descoperirea celor trei cești marcate cu simboluri magico-religioase în cele două morminte de inhumație de la Sâncrai, la care putem adăuga și descoperirea ceștii de la Cipău, putem considera valabilă opinia prezentată mai sus cum că aceste simboluri cu conotație magico-religioasă sunt de urmărit la populația scitică care a migrat în spațiul

³³ Beldiman 1990, p. 139-141; Yatsenko 2001, p. 3-7; Berzovan, Pădureanu 2010, p. 59-65.

³⁴ Opreanu 1998, p. 100.

³⁵ Muscalu 2015, p. 56.

³⁶ Vaday, Medgyesi 1993, p. 87.

³⁷ Muscalu 2015, p. 40.

³⁸ Vlassa 1961, p. 22.

³⁹ Roska 1942, p. 158.

intracarpatic la finalul primei epoci a fierului, populație ce a continuat să-și exprime și la nivel local valorile culturale și religioase cu care a venit din zona nord-pontică.

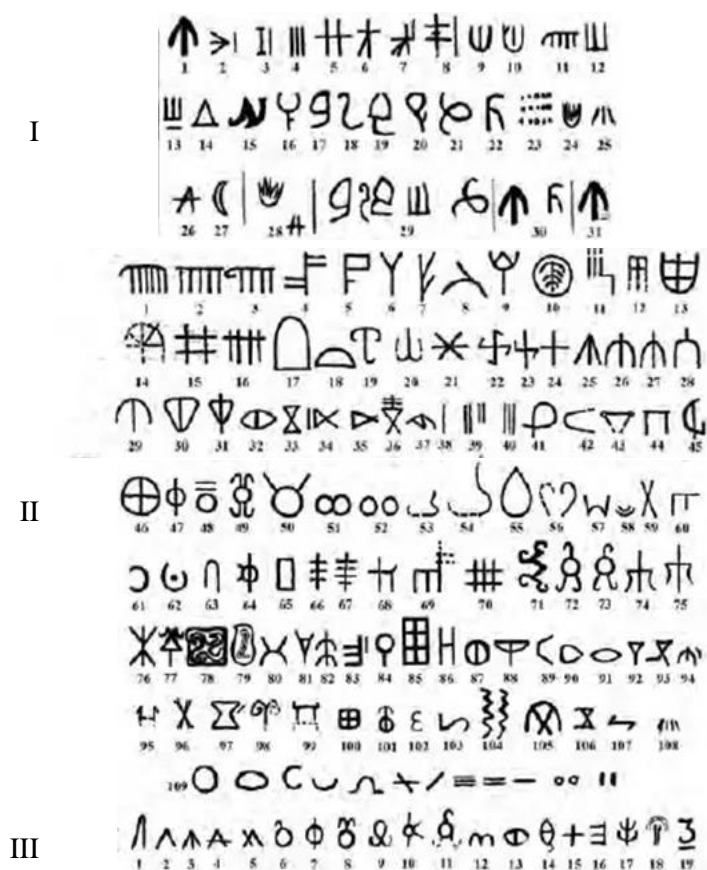

Fig. 8. Diferite versiuni ale semnelor de tip *tamga* descoperite în Turkestan, sec. I-III p.Chr (după E. A. Smagulov, S. A. Yatsenko, A. A. Erzhigitova).

I – necropola de la Shaga;

II – sanctuarul de la Sidak;

III – așezarea și necropola de la Kok-Mardan.

**MAGICAL - RELIGIOUS SYMBOLS INCISED ON CERAMIC VESSELS
DISCOVERED IN THE SCYTHIAN NECROPOLIS FROM SANCRAI (ALBA
COUNTY)**

ABSTRACT

Three cups with vertical raised handle, coming from two inhumation graves, were discovered in the necropolis of the first Iron Age from Sancrai, in 2016. On the bottom of these cups were identified three symbols depicting the swastika, the cross with equal lines and a sign with three parallel vertical lines perpendicular on a horizontal line. Significance of these symbols is related to social affiliation, kinship or political convictions of the individual, marking of an estate or magical-religious beliefs. These signs may be of Asian origin, they entering the European area by old Indo-European populations that came from this geographic area. As for their identification in the Scythian environment, there should be considered the Iranic origin of the Scythian population, and Scythian-Sarmatian relations with the people from the Indus Valley.

EXPLANATION OF FIGURES

Fig. 1. Google Earth screenshot with the Iron Age necropolis from Sancrai (Alba County) on the route of Sebes-Turda Highway, lot 2.

Fig. 2. Cup found in grave M. 76.

Fig. 3. Digitised image of grave M. 76 – profile.

Fig. 4. Cup found in grave M. 85.

Fig. 5. Cup found in grave M. 85.

Fig. 6. Digitised image of grave M. 85.

Fig. 7. Archaeological site IV, Cipău (according to Vlassa).

Fig. 8. Different versions of tamga signs discovered in Turkestan, Ist-IIIrd centuries AD (according to E. A. Smagulov, S. A. Yatsenko, A. A. Erzhigitova). I – necropolis from Shaga; II – sanctuary from Sidak; III – settlement and necropolis from Kok-Mardan.

Abrevieri bibliografice:

ActaCL - *Acta Centri Lucusensis*, Timișoara.

ActaMN - *Acta Musei Napocensis*, Cluj-Napoca.

Annales d'Université Valahia, Târgoviște.

Apulum - *Acta Musei Apulensis*, Alba Iulia.

Arhiva Someșană - Bistrița-Năsăud – Cluj-Napoca.

BCȘS - *Buletinul Cercurilor Științifice Studențești*, Alba Iulia.

JAHA - *Journal of Ancient History and Archaeology*, Cluj-Napoca.

Marisia - *Marisia*, Târgu Mureș.

TD - *Thraco-Dacica*, București.

Bibliografie:

- Ailincăi 2013 - S. C. Ailincăi, *Începuturile epocii fierului în Dobrogea. Cercetări arheologice de la Revărsarea, Isaccea, Județul Tulcea*, Biblioteca Istro-Pontică, 8, Brăila, 2013.
- Balteș 2019 - G. Balteș, "Din inventarul funerar al necropolei scitice de la Sâncrai (jud. Alba): pumnale de tip akinakes", *BCȘS*, 25, 2019, p. 5-23.
- Bârcă 2018 - V. Bârcă, "A few notes on the tamgas from the golden plaque in the Sarmatian grave at Dunaharaszti (Hungary)", *JAHA*, 5/4, 2018, p. 41-65.
- Beldiman 1990 - C. Beldiman, "Semne de tip tamga din Dacia preromană", *TD*, XI, 1-2, 1990, p. 139-151.
- Berzovan, Pădurean
- A. Berzovan, E. D. Pădurean, "A clay pot with tamga signs discovered at Șiria (Arad county)", *Annales d'Université Valahia Târgoviște*, XII, 2, 2010, p. 57-66.
- Bichir 1984 - Gh. Bichir, *Thraco-Dacica* 5, p. 199-200, recenzie: I. Ioniță, *Din istoria și civilizația dacilor liberi. Dacii din spațiul est carpatic în sec. II-IV en*, Iași, 1982.
- Ciugudean, 1997
- H. Ciugudean, *Cercetări privind epoca bronzului și prima epocă a fierului în Transilvania*, Bibliotheca Musei Apulensis, VII, 1997.
- Crișan 1969 - I. H. Crișan, *Ceramica daco-getică: cu specială privire la Transilvania*, București, 1969.
- Dunăre 1979 - N. Dunăre, *Ornamentica tradițională comparată*, București, 1979.
- Ferenczi 1965 - Șt. Ferenczi, "Cimitirul scitic de la Ciumbrud", *ActaMN*, 2, 1965, p. 77-105.
- Ferenczi 1967 - Șt. Ferenczi, "Cimitirul scitic de la Ciumbrud", *ActaMN*, 4, 1967, p. 19-44.
- Gal 2018 - S. Gal, *Raport preliminar asupra analizei antropologice provenite din necropola de la Sâncrai*, nepublicat, Muzeul de Istorie Târgu Mureș.
- Gogâltan, Nagy 2012
- Fl. Gogâltan, J. G. Nagy, "Profane or ritual? A discovery from the end of the early iron edge from Vlaha-Pad, Transylvania", S. Berecki (ed.) *Iron Age Rites and Rituals in the Carpathian Basin*. Proceedings of the International Colloquium from Târgu Mureș, 7-9 october 2011, Târgu Mureș, 2012, p. 105-133.
- Kashuba, Levițki 2010
- M. Kashuba, O. Levițki, "Considerații generale", *Istoria Moldovei*, Academia de Științe a Moldovei, Institutul Patrimoniului Cultural, Chișinău, 2010.
- Kemenczei 2009 - T. Kemenczei, *Studien zu den Denkmälern Scytisch Geprägter Alföld Gruppe*, Inventoria Praehistorica Hungariae, Magyar Nemzeti Múzeum, XII, Budapest, 2009.

- Laszló 1994 - A. Laszló, *Începuturile epocii fierului la est de Carpați*, Bibliotheca Thracologica, VI, București, 1994.
- G. G. Marinescu 2010 - G. G. Marinescu, "Un mormânt de tip scitic descoperit la Fântânele „la Gâța” (jud. Bistrița Năsăud)", *Arhiva Someșană*, IX, 2010, p. 13-28.
- Muscalu 2015 - B. Muscalu, "Formele de manifestare spirituală a sarmaților iazygi", *ActaCL*, 3B, 2015, p. 37-62.
- Opreanu 1998 - C. H. Opreanu, *Dacia Romană și Barbaricum*, Timișoara, 1998.
- Roska 1937 - M. Roska, *Der Bestand der scythischen Altertümer Siebenbürgens*, Eurasia Septentrionalis Antiqua, XI, Helsinki, 1937, nr. 29.
- Roska 1942 - M. Roska, *Erdely Regeszeti Repertorium*, Erdély Tudományos Intézet, Tom I, Cluj, 1942.
- Rustoiu et alii 2016 - A. Rustoiu, G. Balteș, J. G. Nagy, *Raport de cercetare arheologică preventivă privind descărcarea de sarcină arheologică a Sit-ului nr. 9, de pe tronsonul Autostrăzii Sebeș-Turda (com. Sâncraii, jud. Alba)*, 2016.
- Rustoiu 2018 - A. Rustoiu, "Travelling Symbols. A Decorated Ceramic Beaker from Late Iron Age Cemetery at Fântânele–Dâmbu Popii in Transylvania", S. Berecki et alii (eds.), *Iron Age Connectivity in the Carpathian Basin*, Cluj-Napoca, 2018, p. 119-142.
- Smagulov, Yatsenko, 2019 - E. A. Smagulov, S. A. Yatsenko, *Series of Signs in the Oases of Southern Kazakhstan, Tamgas of Pre-Islamic Central Asia*, International Institute for Central Asian Studies, Samarkand, 2019.
- Vaday 1989 - A. H. Vaday, *Die sarmatischen Denkmäler des Komitats Szolnok*, Research Centre for the Humanities, Institute of Archaeology, Hungarian Academy of Sciences, 17-18, 1988-1989, Budapest.
- Vaday, Medgyesi 1993 - A. H. Vaday, P. Medgyesi, *Rectangular vessels in the Sarmatian Barbaricum in the Carpathian Basin*, Communicationes Archaeologicae Hungariae, Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, 1993, p. 63-89.
- Vasiliev 1976 - V. Vasiliev, "Necropola de la Băița și problema tracizării enclavei scitice din Transilvania", *Marisia*, 6, 1976, p. 49-87.
- Vasiliev 1980 - V. Vasiliev, *Sciții agatârși pe teritoriul României*, Cluj-Napoca, 1980.
- Vlassa 1961 - N. Vlassa, "O contribuție la problema epocii scitice în Transilvania: Cimitirul de la Cipău- Gară", *Apulum*, IV, 1961, p. 19-49.
- Vulcănescu 1987 - R. Vulcănescu, *Mitologia Română*, București, 1987.
- Vulpe 1984 - Al. Vulpe, "Descoperirile hallstattiene din zona Aiudului", *TD*, 5, 1-2, 1984, p. 36-63.
- Yatsenko 2001 - S. A. Yatsenko, *Tamgi iranoyazychnykh narodovdrevnosti i rannego srednevekovya*, Moskva, 2001.